

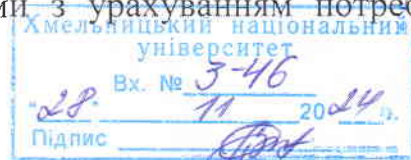
ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, завідувачки кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту імені Ференца

Ракоці ІІ Біди Олени Анатоліївни про дисертаційне дослідження Бондаря Віталія Олексійовича, «Розвиток підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти», подане на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

З метою здійснення експертизи дисертації Бондаря Віталія Олексійовича нами було проаналізовано її зміст а також автореферат й основні наукові праці дисертанта. Узагальнені результати викладено у наступних положеннях.

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Сучасний розвиток українського суспільства впливає на ринок праці, який динамічно розвивається і потребує фахівців для різних галузей. Для країни необхідний професіонал, здатний швидко орієнтуватися в ситуації, творчо розв'язувати виникаючі проблеми, який розуміє і приймає всю міру професійної відповідальності за свої рішення. Незаперечним є положення про те, що педагогічна освіта має бути пріоритетом в освітній політиці кожної держави. Центральною постаттю, від якої залежать прогресивні суспільні зміни, є керівник закладу освіти, до рівня професіоналізму і особистісних якостей якого нині пред'являються досить високі вимоги. Актуальність теми дослідження є незаперечною, оскільки проблема розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти, його становлення і подальшого професійного зростання завжди була, є нині й завжди буде актуальною в усьому світі, й, безумовно, в Україні. Керівник закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти має генерувати нові ідеї, використовувати критерії раціональності, практичності, ефективності й точності для вибору найкращого рішення, аргументувати та захищати свою позицію, мати досвід у галузі підприємництва, бути готовим до провадження підприємницької діяльності, тобто: володіти комплексом підприємницьких навичок і вмінь. У цьому контексті дослідження Бондаря Віталія Олексійовича є актуальним, а його результати прогностичними. На основі цілісного вивчення процесу розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти автор пропонує шляхи розв'язання цієї проблеми з урахуванням потреб

особистості, суспільства та держави, відповідно до нових реалій сьогодення, нової парадигми освіти як системи методологічних принципів, що передбачають змістові й технологічні перетворення. До цього додамо, що актуальність такого педагогічного дослідження посилюється також необхідністю реалізації Концепції нової української школи. Водночас аналіз наукових джерел свідчить про недостатній рівень розроблення проблеми розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти. Тому виправданим є звернення Бондаря Віталія Олексійовича саме до такої проблеми. Наведені міркування дають підстави для ствердження, що дисертаційна робота Бондаря Віталія Олексійовича є вчасною і актуальною, відповідає запитам і потребам сучасної педагогічної науки і практики, соціальному замовленню суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах наукової проблеми кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності в майбутніх учителів початкової школи у контексті інтеграції в європейський освітній простір» (державний реєстраційний номер 0119U000671), науково-дослідницької роботи Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти «Проектування інноваційного освітнього середовища післядипломної освіти як умова реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагога» (державний реєстраційний номер 0120U105777). Тема дослідження затверджена вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 8 від 26.05.2016).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Дисертантом досліджено стан опрацювання проблеми розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти в педагогічній теорії і практиці; проаналізовано зарубіжний досвід розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти; схарактеризовано зміст і структуру підприємницької компетентності керівника ЗЗСО, критерії та рівні її розвитку; теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти; підготовлено та впроваджено в освітній процес закладів післядипломної педагогічної освіти навчально-методичне забезпечення для розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти.

Нові факти, одержані здобувачем. Вважаємо, що дисертаційне дослідження Бондаря Віталія Олексійовича є комплексним, у якому вперше обґрунтовано й визначено педагогічні умови розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти (стимулювання мотиваційної спрямованості керівника ЗЗСО до підприємницької діяльності в умовах неперервної освіти; наскрізність змісту навчання підприємництва керівника ЗЗСО в міжкурсний період підвищення кваліфікації; активізація рефлексивної позиції керівника ЗЗСО щодо розвитку підприємницької компетентності в умовах неперервної освіти), експериментально перевірено ефективність їх упровадження; розроблено модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, що складається з чотирьох модулів (цільовий, методологічний, технологічний, діагностико-результативний); *конкретизовано* компоненти (ціле-мотиваційний, когнітивно-гностичний, креативно-діяльнісний), критерії (мотиваційно-ціннісний, операційно-змістовий, особистісно-рефлексивний) і рівні розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти (професійний, продуктивний, репродуктивний); *уточнено* сутність ключових понять дослідження («підприємливість», «підприємницька компетентність», «підприємницька компетентність керівника ЗЗСО», «неперервна освіта»); *удосконалено* змістове наповнення та методичний супровід процесу розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти; *подальшого розвитку* набули теоретико-методичні й технологічні аспекти розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти на засадах компетентнісного підходу та цифровізації освіти.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Проведений аналіз змісту дисертаційного дослідження, а також публікацій дисертанта виступає у якості підстави для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених автором результатів. Методологічно обґрунтовано визначення мети, 5 основних завдань і методів наукового пошуку. Завдання дослідження сформульовано методологічно грамотно.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів і висновків зумовлена теоретико-методологічним підходом дослідника і застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів наукового пошуку. Доцільно також позитивно оцінити вміння дослідника систематизувати й узагальнювати дослідницькі документи і матеріали, що має певну специфіку в педагогічних наукових пошуках. 266 найменувань, із них 60 іноземною мовою уможливили кваліфікований науковий аналіз дисертанта у контексті сучасної

освіти. Бондар Віталій Олексійович системно підійшов до виокремлення суперечностей, які були у ході дослідження усунуті. Беручи до уваги окреслені суперечності стосовно досліджуваної проблематики, дисертант, на наш погляд, правильно визначив об'єкт, предмет та мету дослідження. Одержані дані та результати їх опрацювання вказують на ефективність обраної наукової траєкторії дослідження.

Відзначимо, що новизна і вірогідність загальних висновків дисертаційного дослідження автора забезпечені методологічною обґрунтованістю вихідних положень, використанням адекватних методів, аналізом значного обсягу науково-педагогічних джерел та науково-методичного забезпечення розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні навчальних посібників: «Проблеми підприємництва: національний вимір», що ознайомлює із сутністю і значенням підприємництва в Україні, механізмами його державного регулювання; «Підприємницька компетентність керівника ЗЗСО», де викладено теоретичний дискурс порушеної проблеми в площині вітчизняного й зарубіжного досвіду, запропоновано практикум із розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти; методичних розробок «Формування навичок критичного мислення на уроках правознавства», де виокремлено провідні принципи критичного мислення (усвідомленість, самостійність, рефлексивність (самоаналіз), цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість, самоорганізованість), які мають важливе значення для розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО; «Запитує Феміда. Збірник завдань з правознавства для учнів 9 – 11 класів», що поглиблює правові аспекти професійної компетентності педагога, підприємництва в Україні.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (довідка № 14 від 22.04.2024 р.), Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-07/ 1-204 від 15.04.2024 р.), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-12/ 382-1 від 18.04.2024 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Як засвідчує проведений аналіз, наукові здобутки Бондаря Віталія Олексійовича, результати дослідження можуть бути використані під час

розроблення (удосконалення) освітніх програм підвищення кваліфікації керівників ЗЗСО в закладах післядипломної педагогічної освіти.

Основні положення, викладені в дисертації, можуть слугувати науковою основою для розроблення концептуальних, нормативно-правових документів і науково-методичних матеріалів з проблем підготовки педагогічних кадрів й особливо для успішної реалізації Концепції Нової української школи.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Структура дисертації є методологічно обґрунтованою й логічною. Дисертація і автореферат написанні й оформлені згідно з нормативними вимогами. Стиль викладу й аналізу проміжних і кінцевих результатів дослідження, наукових положень і висновків є обґрунтованим на теоретичному і методологічному рівнях.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (266 найменувань, із них 60 іноземною мовою), 16 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 303 сторінки, зокрема 206 сторінок основного тексту. Дисертація містить 15 таблиць та 6 рисунків.

У **вступі** аргументовано актуальність задекларованої проблеми, зв'язок із науковими темами, сформульовано мету, завдання, окреслено об'єкт, предмет, методи наукового пошуку, викладено наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, подано відомості про впровадження та апробацію результатів наукового пошуку, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні основи розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти»** досліджено розвиток підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти як предмета наукових досліджень, схарактеризовано підприємницьку компетентність керівника ЗЗСО.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в системі неперервної освіти країн Європейського Союзу та Великої Британії, США засвідчив, що в європейському просторі простежуване формування моделі керівника нового типу, якому притаманні гнучке й підприємницьке мислення, інноваційні підходи до власного професійного розвитку.

Підсумовано, що в сучасних умовах потрібні кардинальні зміни в системі неперервної освіти в межах інтегрованих міжнародних проєктів і програм, здатних акумулювати зарубіжний досвід, пришвидшувати застосування освітніх інновацій і вагомих здобутків європейських закладів освіти в розробленні й реалізації підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти.

У другому розділі **«Організаційно-методичні засади розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти»** схарактеризовано стан розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти в площині аналізу професійного стандарту керівника ЗЗСО, змісту, форм і методів розвитку зазначеної проблематики досліджуваної категорії керівників у системі післядипломної педагогічної освіти (СППО); досліджено зміст і структуру підприємницької компетентності керівника ЗЗСО, критерії та рівні її розвитку; обґрунтовано й розроблено педагогічні умови та модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти.

Опрацьовано досвід роботи Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Комунального навчального закладу «Обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників» Черкаської обласної ради, Полтавської академії неперервної освіти ім. В. Остроградського, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради щодо розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в межах курсів підвищення кваліфікації. У ході дослідження вивчено освітні програми підвищення кваліфікації керівників ЗЗСО, освітні програми семінарів-тренінгів, тематику навчальних занять із курсів підвищення кваліфікації керівників.

На підставі аналізу науково-педагогічної літератури в структурі підприємницької компетентності керівника ЗЗСО виокремлено такі компоненти: ціле-мотиваційний, когнітивно-гностичний, креативно-діяльнісний.

Для оцінювання розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО диференційовано такі критерії: мотиваційно-ціннісний, операційно-змістовий, особистісно-рефлексивний, що корелюють із виокремленими компонентами (ціле-мотиваційний, когнітивно-гностичний, креативно-діяльнісний). Відповідно до розроблених критеріїв і показників, з огляду на наукові позиції вчених, добрано методики дослідження, констатовано три рівні розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти: професійний, продуктивний, репродуктивний.

Розроблена модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти структурно поєднує чотири модулі, які взаємопов'язані та взаємодіють: цільовий, методологічний, технологічний, діагностико-результативний.

У третьому розділі «Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в процесі неперервної освіти» представлено програму експериментального дослідження, з'ясовано особливості організації констатувального етапу експерименту, а також проаналізовано результати формувального етапу педагогічного експерименту.

Вірогідність результатів проведеної експериментальної роботи й достовірність експериментальних даних верифіковано з використанням непараметричного критерію Пірсона. Результати педагогічного експерименту узагальнено й систематизовано, виконано їх кількісний і якісний аналіз, сформульовано висновки. Отримані результати підтвердили доцільність та результативність запропонованих педагогічних умов і моделі розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, а також засвідчили, що окреслені завдання виконано, поставленої мети досягнуто.

Слід відзначити, що загальні висновки відповідають поставленим завданням, обґрунтованість і переконливість яких засвідчують самостійність і логічність суджень, достатню наукову підготовленість здобувака. Позитивно розцінюємо представлену у додатках наукову інформацію, а таблиці та рисунки увиразнюють уявлення про цілісність дослідження, проведеного дисертантом. Список використаних джерел зроблено з дотриманням встановлених вимог. Рівень узагальнення результатів педагогічного наукового пошуку свідчать про зрілість Бондаря Віталія Олексійовича як дослідника проблем педагогіки. У змісті автореферату відображено основні положення дисертації, їх викладено досить повно. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в авторефераті, належним чином розкрито й обґрунтовано в рукописі дисертації. Поняттєво-термінологічний апарат визначено з урахуванням специфіки педагогічного дослідження. Впровадження результатів дослідження, здійсненого дисертантом, підтверджується довідками університетів різних регіонів України. Констатуємо і той факт, що загальний об'єм основного тексту дисертації відповідає вимогам до написання наукових досліджень, які подаються на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Попри відмічений позитив, у роботі є спірні моменти, побажання та зауваження, які спонукають до дискусії, а саме:

1. Видається доцільним більш докладний коментар автора щодо обраного ним підгрунтя, за яким добирався дидактичний супровід засвоєння знань і розвиток практичних умінь як складової спеціально спроектованого процесу активного розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО.

2. Потребує уточнення авторська позиція щодо критеріїв відбору залучення керівників ЗЗСО до фрирайтингу, синквейну як інноваційних методів розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО.

3. На нашу думку, недостатньо переконливо презентовано зв'язок економічної й фінансової грамотності, економічного мислення у розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО.

4. На наш погляд, робота значно виграла б, якби автор, окреслюючи практичне значення одержаних результатів зазначив мотиваційні тренінги, проблемні семінари, семінари-тренінги, які застосовувалися на різних етапах дослідницько-експериментальної роботи.

5. Зважаючи на важливість і наскрізність висвітлення зарубіжного досвіду порушеної здобувачем проблеми та з метою популяризації отриманих ним результатів, хочемо висловити побажання щодо видання посібника «Зарубіжний досвід розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти» за матеріалами дисертації.

Однак, висловлені зауваження та побажання носять дискусійний характер, а тому не мають суттєвого впливу на високу позитивну оцінку рецензованого дисертаційного дослідження. Робота, безсумнівно, містить значні наукові доробки та нові, раніше не захищені наукові положення. Отримані результати є раціональними для розв'язання питання розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, достатньо повно висвітлені в опублікованих працях здобувача. Аналіз змісту публікацій, які розкривають науковий зміст дисертації, свідчить, що їм притаманний конкретний і ціннісний характер, вони чітко аргументовані, узагальнення результатів педагогічного дослідження здійснено на належному методологічному рівні. Основні положення та результати дослідження представлено в 13 публікаціях: 2 навчальні посібники, 5 статей у фахових виданнях України, із них 1 у журналі, включеному до міжнародних наукометричних баз, 4 тез доповідей конференцій, круглих столів; 2 методичні розробки.

Висновок. Резюмуючи результати дослідження можна стверджувати, що дисертаційна робота на тему: «Розвиток підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомое теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, повністю відповідає профілю спеціалізованої вченої ради та вимогам, що висуваються до дисертацій (пункти 9, 11-14) «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р., №567 від 27.07.2016 р.)), нормативним актам МОН України та паспорту спеціальності, а її автор, Бондар Віталій Олексійович, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II

О. А. Біда

Підпис О.А. Біди завіряю.

Зав. відділом кадрів

Закарпатського угорського інституту

ім. Ференца Ракоці II

Г. Рейплік